

## Puheenvuoro

Iäkkäiden henkilöiden näkövammaisuus –  
vääjäämätöntä vanhuutta vai erityispalveluita vaativaa  
vaikeavammaisuutta?

## Puheenvuoro

*Näkövammautuminen ei kuulu normaaliin ikääntymiseen, vaikka lähes kaikille ilmaantuu iän myötä näköaistin lievää heikkenemistä. Osa iäkkäillä yleisistä silmäsairauksista on hoidettavissa, mutta osa voi aiheuttaa vaikeaa ja pitkäaikaista näkövammaisuutta, joka edellyttää huomiota ja tukitoimia ympäröivältä yhteiskunnalta ja kanssaihmisiltä. Onnistunutta ja aktiivista vanhenemista omassa elinympäristössä voidaan tukea monin tavoin kuntoutuspalveluin ja erilaisin tukitoimin. Hoitotieteellisinä tutkimuskohteina iäkkäiden näkeminen, näkövammaisuus ja näönkuntoutus ovat yhteiskunnallisesti ja terveystieteellisesti ajankohtaisia.*

**Heidi Siira**, TtT, yliopistonlehtori, post doc -tutkija, Lääketieteen tekniikan ja terveystieteiden tutkimusyksikkö, Ikääntyvien kuntoutumista edistävän hoitotyön tutkimus- ja osaamiskeskus, GeroNursing Centre, Oulun yliopisto, [heidi.siira@oulu.fi](mailto:heidi.siira@oulu.fi)

Siira H. 2023. Iäkkäiden henkilöiden näkövammaisuus – vääjäämätöntä vanhuutta vai erityispalveluita vaativaa vaikeavammaisuutta? Tutkiva Hoitotyö 21(1), 38–39.

### Vanhuus, sairaus ja vammaisuus – vääjäämätön yhtälö?

Kautta aikojen vanhuus ja sairaus ovat liitetty yhteen asioiksi, jotka seuraavat toisiaan vääjäämättömästi. Ikääntyminen lisää sairastavuutta ja sairastumisen riskiä, mutta sairaudet eivät automaattisesti johda vaikeaan ja pitkäaikaiseen vammaisuuteen.

Näköaistin normaalit ikääntymismuutokset tapahtuvat hitaasti vuosien kuluessa, jolloin niihin totutaan ja niiden kanssa opitaan elämään. Lähinäön heikkeneminen eli ikänäköisyys on korjattavissa silmälasilla. Muita yleisiä ikääntymismuutoksia ovat valontarpeen lisääntyminen, silmän mukautumisen hidastuminen sekä kontrastien ja värien erotuskyvyn heikkeneminen. Lisäksi hämäränäkö ja silmien yhteisnäkö heikentyvät sekä etäisyyksien ja syvyserojen arviointi vaikeutuvat, mitkä aiheuttavat epävarmuutta liikkumiseen ja tasapainon hallintaan.

Vanhenemiseen liittyvä normaali näkökyvyn heikentyminen on aina erotettava silmäsairauksien aiheuttamasta näkövammaisuudesta. Kaikki ikääntyneillä yleiset silmäsairaudet eivät johda pysyvään pitkäaikaiseen näkövammautumiseen, esimerkiksi harmaakaihi voidaan hoitaa tehokkaasti päiväkirurgisella leikkauksella. Kehittyneissä länsimaissa silmänpohjan rappeuma ja glaukooma ovat yleisimmät syyt iäkkäiden vaikeaan ja pysyvään näkövammaisuuteen.

Näkövammaisuuden määrittely on sopimuksenvaraista. Suomessa terveydenhuollon vastuulla olevassa apuväline-

huollossa ja kuntoutusohjauksessa noudatetaan näkövammaisuuden määrittelyssä ja luokittelussa Maailman Terveysjärjestön (WHO 1980) luokitusta, jonka mukaan heikkonäköisenä pidetään henkilöä, jonka paremman silmän näöntarkkuus on parhaalla lasikorjauksella alle 0,3 tai jonka näkö on muusta syystä vastaavalla tavalla heikentynyt. Sokeana WHO:n (1980) luokituksessa pidetään henkilöä, jonka paremman silmän näöntarkkuus on lasikorjattuna alle 0,05 tai jonka näkökentän halkaisija on alle 20 astetta. Näkövammaisena ei pidetä henkilöä, jonka näön heikentymisestä aiheutuneet haitat voidaan korjata silmä- tai piilolaseilla.

Näkövammaisuuden vuoksi iäkäs joutuu usein luopumaan itselle mieluisista asioista ja askareista. Tutkimustulosten mukaan (Siira 2021) näkövammautuminen voi heikentää iäkkäiden hyvinvointia, toimintakykyä ja elämänlaatua monin tavoin. Lukeminen, kaupassa käynti ja asiointi, kotitöiden tekeminen, vastaanottilijoiden tunnistaminen ja liikkuminen voivat olla haasteellisia iäkkäälle näkövammaiselle henkilölle. Näkövammaisuus voi rajoittaa iäkkäiden elämää liiaksi kotiympäristöön sekä vähentää sosiaalista osallistumista ja kanssakäymistä vaikuttaen heikentävästi iäkkäiden näkövammaisten osallisuuteen, toimijuuteen ja aktiivisuuteen yhteiskunnassa. Suurin osa iäkkäistä näkövammaisista henkilöistä asuu itsenäisesti omassa kodissa ja hyötyy näönkuntoutuspalveluista.

Iäkkään näkövammaisen henkilön arkea ja itsenäistä selviytymistä voidaan helpottaa näönkuntoutuksella eli erilai-

sin apuvälinein, kodin valaistusta parantamalla, näönkäytön ohjauksella, palveluihin ja tukitoimiin liittyvällä ohjauksella ja neuvonnalla sekä liikkumistaidon ohjauksella, sopeutumisvalmennuksella ja asianmukaisella sosiaaliturvalla. Näön puute ei automaattisesti vahvista kuuloa tai muita aisteja, mutta se harjaannuttaa käyttämään niitä tehokkaammin. Iäkstä tulee kannustaa hyödyntämään kaikkia aistejaan arkielämän eri tilanteissa.

### **lääkkäiden näkövammaisuus yhteiskunnallisena ja terveystieteellisenä ilmiönä**

Näkövammaisuus mielletään usein marginaaliseksi ilmiöksi tarkasteltaessa iäkkään väestön terveysongelmia ja toimintakykyä uhkaavia tekijöitä, mutta kansallisten ja kansainvälisten tilastojen valossa asia näyttää hieman toisenlaisena. Suomessa arvioidaan olevan noin 55 000 näkövammaista henkilöä, joista suurin osa, jopa noin 45 000, on 65 vuotta täyttäneitä (Tolkkinen 2021). Kansainväliset tilastot kertovat, että näkövammaisuus koskettaa iäkstä väestöä maailmanlaajuisesti samassa mittakaavassa kuin Alzheimerin tauti (WHO 2011). Kyse ei siis ole vähäpätöisestä asiasta meillä eikä maailmalla.

Iäkkäät näkövammaiset henkilöt eivät edusta stereotyyppistä kuvaa näkövammaisuudesta, mikä on usein työikäinen, valkoisen kepin ja opaskoiran kanssa liikkuva tummia lasia käyttävä henkilö. Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen (THL) näkövammarekisterin tilastojen mukaan näkövammaisen henkilö on Suomessa tyypillisimmin iäkkäänä, keskimäärin 84-vuotiaana silmänpohjan rappeuman vuoksi näkövammautunut nainen. Suurin osa iäkkäistä näkövammaisista henkilöistä on heikkonäköisiä, täydellinen sokeus on iäkkäillä harvinaista. Huomionarvoista on myös, että näkövammaisuuden vaihtelee yksilölläin eikä näkövammaisuus suinkaan aina tarkoita sokeutta. (Tolkkinen 2021.)

Viime vuosikymmeninä vanhuskäsitys on yhteiskunnassamme muuttunut sairauslähtöisestä terveyttä ja voimavaroja korostavaksi. Yhteiskunnallista keskustelua ja uutisointia seurattaessa voi silti aika ajoin pohtia, onko vanhuskäsitys kuitenkaan pohjimmiltaan muuttunut pysyvästi. Iäkkäät näkövammaiset olivat syksyllä 2022 esillä uudistettavaan vammaispalvelulakiin liittyvässä julkisessa keskustelussa. Esitettyjen uudistusten ageistisuus hätkähdytti modernissa yhteiskunnassamme. Asiantuntijat olivat huolissaan siitä, että iäkkäänä näkövammautuvat henkilöt ovat vaarassa jäädä vaikeavammaisuuden perusteella myönnettävien erityispalveluiden ulkopuolelle.

Vammaispalvelulakiuudistukseen liittyvä keskustelu on esimerkki siitä, miten vanhuuden ajatellaan automaattisesti tuovan mukanaan laajamittaisesti sairautta ja vammaisuutta, sekä niistä johtuvaa hallitsematonta palvelutarvetta ja kustannuksia.

Vaikeavammaisuus on vaikeavammaisuutta kronologisesta iästä riippumatta – ja siitä huolimatta. Vammaisuus ja toiminnanvajeet eivät ole vähäpätöisempiä iäkkään henkilön kokemana kuin nuoremmalla henkilöllä. Kronologinen ikä ei kerro, miten iäkäs näkövammaisen henkilö tulee toimeen elinympäristössään ja millaisia haasteita hänellä on arkielämässään. Terveystieteellinen ymmärrys vanhenemisestä korostaa ikääntymisen yksilöllisyyttä, mikä tulee ottaa huomioon palvelujärjestelmässä ja tukitoimissa.

### **lääkkäiden näkeminen, näkövammaisuus ja näönkuntoutus hoitotieteellisenä tutkimuskohteena**

Iäkkäisiin näkövammaisiin henkilöihin ja näönkuntoutukseen liittyvä tutkimus on vähäistä etenkin kansallisesti. Hoitotieteellä on paljon annettavaa silmäterveydenhuollolle ja näönkuntoutukselle, sillä rutiinien ja arkikokemukseen perustuvien hyvien käytäntöjen tueksi kaivataan kipeästi tieteellistä tutkimusnäyttöä.

Oulun yliopistossa tehdään iäkkäiden näkemiseen, näkövammaisuuteen ja näönkuntoutukseen liittyvää hoitotieteellistä tutkimusta. Vuonna 2021 valmistuneessa väitöskirjassa (Siira 2021) tarkasteltiin iäkkäiden näkövammaisten näönkuntoutusta ja terveyteen liittyvää elämänlaatua sekä siihen yhteydessä olevia tekijöitä monimenetelmällisellä seuranta-asetelmalla. Kyseinen väitöskirjatutkimus loi pohjaa näönkuntoutusohjauksen vaikuttavuuden arvioinnille, rikasti vammaistutkimuksen kenttää hoitotieteellisellä näkökulmalla ja täydensi aikaisempien tutkimusten luomaa kuvaa näkövammaisuudesta.

Tutkimus jatkuu post doc-tutkimuksella, jossa tarkastellaan hyvää elämää ikääntyvänä näkövammaisena. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa hoitotieteellistä tietoa, jolla voidaan edistää iäkkäiden näkövammaisten henkilöiden mahdollisuutta elää hyvää ja aktiivista elämää näkövammasta huolimatta ja sen kanssa, sekä lisätä heidän osallisuuttaan ja toimijuuttaan yhteiskunnassa. Tutkimustietoa voivat hyödyntää myös sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset sekä yhteiskunnan eri sektoreiden toimijat tuottaessaan esteettömiä ja saavutettavia palveluita.

## **LÄHTEET**

WHO 1980. International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps. A Manual of Classification. Geneva. [https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/41003/9241541261\\_eng.pdf;jsessionid=FF9461B3ADA5594C499945D44135F54D?sequence=1](https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf;jsessionid=FF9461B3ADA5594C499945D44135F54D?sequence=1) [luettu 2.2.2023]

Siira H. 2021. Ikääntyneiden näkövammaisten henkilöiden näönkuntoutus, terveyteen liittyvä elämänlaatu ja siihen yhteydessä olevat tekijät. Kahden vuoden monimenetelmäinen seurantatutkimus. Acta Universitatis Ouluensis D 1612, Oulun yliopisto.

Tolkkinen L. 2021. Näkövammarekisterin vuosikirja 2021. <https://cms.nkl.fi/sites/default/files/2022-11/Na%CC%88ko%CC%88vammarekisterin%20vuosikirja%202021%20verkko.pdf> [luettu 2.2.2023]

WHO 2011. World Health Organization. 2011. World report on disability. <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability> [luettu 2.2.2023]